
<https://doi.org/10.31392/VAN-2025.51-52.6>
УДК 94:061.2]:355.02(477)«192/193»

РАДЯНСЬКІ ОБОРОННО-МАСОВІ ТОВАРИСТВА АВІАХІМІЧНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ 1920 – 30-Х РР.: МІЖ МІФОМ ТА РЕАЛЬНІСТЮ

Іванета Андрій Олександрович

аспірант кафедри всесвітньої історії та археології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: paritypartners@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-6859-2094>

***Анотація.** Стаття досліджує процес формування та діяльності військово-оборонних громадських об'єднань в Українській Радянській Соціалістичній Республіці у 1920-х роках, зокрема роль Товариства авіації та повітроплавання України й Криму (ТАПУК) у зміцненні обороноздатності держави. Аналізуються завдання цієї організації, до яких входили розгортання діяльності з популяризації створення Червоного повітряного флоту, розвиток авіаційної освіти та підготовка молоді до служби в авіації — процеси, що відбувалися під повний партійний та адміністративний контроль влади та розвінчують міф про народний характер цієї діяльності. Особливу увагу приділено практичним аспектам діяльності ТАПУК: створенню авіамоделних гуртків, організації льотних шкіл та показових польотів — ці форми навчально-масової роботи розгорталися за рознарядками влади та за участі профспілок та інших офіційних структур, що дає можливість розуміти цей рух у контексті цілеспрямованого конструювання нового типу «радянської людини», а не спонтанно народженого ентузіазму. Стаття розглядає також механізми співпраці ТАПУК із радянськими державними органами, що забезпечували матеріально-фінансову й адміністративну підтримку діяльності товариства. Висвітлюється роль пропаганди у залученні населення до цієї діяльності та у міфологізації образу авіації як найважливішого засобу зміцнення оборони країни — цей образ створювався зверху та був покликаний забезпечити підтримку владі знизу. Аналізуються методи цієї пропаганди, зокрема проведення масових заходів, авіаційних виставок, читань, кіносеансів та випуск друкованих матеріалів, що розповсюджували офіційну версію історії та приховували реальні процеси прийняття рішень та управління цією діяльністю. Детально розглядається процес структурних змін у діяльності ТАПУК та його перетворення у нові оборонно-масові об'єднання — Товариство друзів авіахімічної оборони і промисловості («Авіахім») та Товариство сприяння обороні, авіації та хімії (ТСОАВІАХІМ), що стали провідними інструментами влади у забезпеченні мобілізації та підготовки нових кадрів для Червоної армії. У статті використано широкий спектр архівних матеріалів, що дозволили відновити повну картину історії ТАПУК, його структури та діяльності. На підставі цих джерел показано механізми та форми співіснування влади й громадських об'єднань у міжвоєнний період, розвінчано міфи про народний характер цієї діяльності та розкрито вирішальну роль партії та держави в цьому процесі — тим самим зроблено крок до деміфологізації історії ТАПУК та розуміння його місця у системі зміцнення влади та оборонного потенціалу Радянської України.*

***Ключові слова:** Товариство авіації та повітроплавання України й Криму, Авіахім, радянська влада, Україна, громадські об'єднання, військово-масові товариства, міфологізація історії.*

Постановка проблеми. У історіографії міжвоєнного періоду радянської України діяльність оборонно-масових товариств традиційно постає в героїко-пропагандистському світлі – як народна ініціатива та вираз патріотизму трудящих у зміцненні обороноздатності країни. Водночас аналіз історичних джерел показує зовсім іншу картину: ці об'єднання створювались та розвивались під повний партійний та адміністративний контроль влади, виконуючи завдання із забезпечення мобілізації та підготовки кадрового резерву для Червоної армії. Це спотворює історичну правду та міфологізує процеси співіснування влади й суспільства в умовах тоталітарного режиму. В сучасних історіографічних дискусіях постає гостра необхідність деміфологізації цієї історії – критичного розвінчання міфів та розуміння справжніх механізмів діяльності оборонно-масових товариств та місця цих структур у системі влади Радянської України між двома світовими війнами.

Метою статті є здійснення критичного аналізу діяльності радянських оборонно-масових товариств авіахімічного сектору в Радянській Україні 1920 – 1930-х років та розвінчання міфологем про народний характер цієї діяльності.

Історіографічний огляд. *Смолій В. А. Історія України ХХ століття: Від революції до незалежності. (2011 р.)* У цій праці В. Смолій аналізує історичний процес становлення та діяльності радянських оборонно-масових товариств у контексті консолідації влади та формування тоталітарного режиму в Україні. Автор звертає особливу увагу на використання цих структур партійно-державними органами задля забезпечення лояльності населення та зміцнення оборонного потенціалу країни, розвінчує міф про народний характер такого руху.

Реаб'єв В. В. Оборонно-масові товариства в історії Радянської України (1920 – 1930-ті роки) (2015 р.). У своїй статті В. В. Реаб'єв досліджує структурну розбудову та діяльність ТАПУК, Авіахіму та ТСОАВІАХІМу, показує механізми співпраці цих об'єднань із партійно-державними інституціями та розвінчує міфологему про нібито народну ініціативу в розгортанні цієї діяльності.

Сергієнко В. М. Радянські парамілітарні об'єднання в Україні (20 – 30-і роки ХХ століття). (2007). У монографії В. М. Сергієнка розглянуто історико-політичну генезу парамілітарних структур в Україні між двома світовими війнами. Автор звертає особливу увагу на юридично-організаційний механізм створення цих товариств та на практику використання партійно-міліцейських ресурсів для забезпечення контролю та вербування нових кадрів, розвінчуючи міф про добровільний характер такого руху.

Виклад основного матеріалу.

Масовий ентузіазм чи контроль зверху? Міфи і реалії діяльності ТАПУК і Тсоавіахіму в УСРР (1920 – 1930-ті рр.)

У результаті поразки Української Народної Республіки та остаточного встановлення більшовицької влади на її території постала гостра необхідність у відбудові оборонно-промислового комплексу, розширенні військової інфраструктури та підготовці населення до участі в оборонних процесах. У цьому контексті створення потужної авіаційної галузі розглядалося партійно-радянськими структурами як одне із найважливіших завдань забезпечення обороноздатності новоствореної влади. Вказані цілі влада досягала, зокрема, за допомогою розгортання діяльності військово-оборонних громадських об'єднань, покликаних забезпечити підтримку офіційного курсу та сформувати необхідну соціальну базу

для розбудови повітряних сил. Однією з перших такого типу організацій стало Товариство авіації та повітроплавання України і Криму (ТАПУК), офіційно засноване 12 березня 1923 року у столиці радянської України – Харкові [Бюллетень, 1933, с. 56].

Відповідно до затвердженого статуту, ключовою метою ТАПУК було сприяння розгортанню Червоного повітряного флоту на території України. Реалізація цієї цілі покладалась на цілу систему завдань, яка містила: активне поширення ідеї створення Червоного повітряного флоту серед робітників та селян; проведення публічних обговорень, конференцій та зборів із проблем розбудови авіації та повітроплавання; розгортання масштабної видавничо-просвітницької діяльності, що виражалась у публікації періодичних видань, науково-популярних та спеціалізованих праць; сприяння створенню профільних кафедр у провідних вищих навчальних закладах України; а також організація досліджень, покликаних розширювати знання про атмосферу та природні явища [ДАЗО, ф. 559, оп.1, спр.1, арк. 1]. Діяльність ТАПУК у цьому процесі не була виразом ініціативи «залучених знизу» груп, а ґрунтовно координувалась партійно-державними структурами та розгорталась у парадигмі офіційно сформульованого завдання – забезпечити міцну матеріально-мілітарну базу влади та сформувати лояльне до неї населення. Реалізація цієї діяльності покликана розвінчати міф про «масовий народний ентузіазм» та показати, що розбудова повітряних сил відбувалась зверху донизу, за сценарієм влади та під повний контроль партії й держави.

У історіографії міжвоєнного періоду історії Радянської України діяльність Товариства сприяння обороні, авіації та хімічному будівництву (ТСОАВІАХІМ) традиційно розглядалась крізь призму міфологізації, покликаної створити образ «масового патріотичного руху», покликаною зміцнювати обороноздатність країни та розвивати галузі авіації й хімії. Водночас критичний аналіз джерел дає можливість розгледіти за цією картинкою механізми партійно-державного контролю та використання діяльності такого виду об'єднань у цілях зміцнення влади та забезпечення ідеологічно-мілітарних завдань.

У 1927 році в УРСР було засновано ТСОАВІАХІМ [Сборник, 1927, с. 14]. Метою цієї організації задекларовано зміцнення обороноздатності республіки та підготовку військових кадрів. Реалізація цієї цілі відбувалась через розгортання навчань, будівництва оборонних споруд та створення профільних гуртків, аероклубів, навчальних закладів та лабораторій [Тсоавіахим на новому, 1930, с. 112]. В історіографії цей процес постає як вираз народного ентузіазму та підтримки влади, що, насправді, було результатом цілеспрямованого партійно-адміністративного тиску та використання адміністративних ресурсів.

Діяльність ТСОАВІАХІМ розгорталась у тісному зв'язку із завданнями підготовки до можливої війни та розбудови оборонно-промислового комплексу. Вказані завдання поклалися на структури, покликані забезпечити навчально-мобілізаційну підготовку, розповсюдження профільних знань та зміцнення матеріально-виробничого потенціала [ЦДАГО України, ф.1, оп. 20, спр. 5005, арк. 78]. В результаті цієї діяльності постала розгалужена мережа аероклубів, навчальних закладів та виробничих потужностей, яка забезпечила партії можливість швидко перейти до розгортання оборонних заходів у разі загострення зовнішньополітичних відносин.

Слід зазначити, що цей процес відбувався паралельно із розширенням контролю влади над діяльністю інших громадських об'єднань. 8 січня 1928 року було створено Раду республіканських громадських організацій при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті [Дорошко, 2008, с. 234]. Це означало повне підпорядкування цих структур партійно-державному керівництву та використання кожної із них у цілях зміцнення влади та забезпечення прийняття бажаних рішень. В результаті «громадські» об'єднання втрачали свою автономію та перетворювались на адміністративно підконтрольний механізм. Таким чином, історія ТСОАВІАХІМ та інших парамілітарних та оборонних об'єднань міжвоєнного періоду показує, що за міфологемою народно-масового руху приховується цілком цілеспрямована діяльність влади із забезпечення своїх інтересів та зміцнення партійно-державних структур. Вказані процеси дають можливість по-новому поглянути на історію міжвоєнних років та розуміти механіку співіснування влади та суспільства в умовах розбудови тоталітарного режиму.

У історіографії міжвоєнного Радянського Союзу діяльність Тсоавіахіму традиційно розглядалась крізь міф про «безпрецедентний розмах парашутно-авіаційної підготовки» та «масову зацікавленість молоді у зміцненні обороноздатності країни». Водночас історичний аналіз джерел дає можливість розвінчати ці міфи та розкрити найбільш суперечливі й проблематичні аспекти цієї діяльності.

З розгортанням у республіці стахановського руху у діяльність Тсоавіахіму було впроваджено засади соціалістичного змагання, покликані покращити показники підготовки та навчання членів цієї організації, що, у підсумку, мало неоднозначний вплив на результативність навчально-виховного процесу. Зокрема, по курсу літньої підготовки в аероклубах Тсоавіахіму мінімальна норма для кожного учня становила 80–84 польоти за 15 годин 40 хвилин. Водночас вже у 1935 році Славинський аероклуб показав середню норму підготовки 35 пілотів із двічі нижчою затратою – 7 годин 10 хвилин [ЦДАГО України, ф. 7, оп. 1, спр. 1337, арк. 64].

Бажання виконати та перевиконати завдання спонукало до поширення такого явища, як «окозамілювання» та завищення звітних показників у діяльності Тсоавіахіму. Вказане найбільш виразно проявилось у діяльності Харківського аероклубу, якому у 1936 році було доручено підготувати 32 інструкторів-пілотів, 123 пілотів, 60 техніків-радистів та 60 повітряних стрільців-радистів. Внаслідок провалених заходів із комплектування аероклубу відповідними кадрами постала загроза зриву навчального процесу. Намагаючися забезпечити звітну картину перевиконання завдань, керівництво скоротило навчальну програму до 5 місяців: чимало курсантів замість покладених за програмою 40 годин польоту впоралися лише за 16 годин. Водночас навчальний процес супроводжувався грубими порушеннями правил польотної та аеродромної служби. Попри ці обставини, наприкінці 1936 року начальник аероклубу Романов рапортував про перевиконання покладених завдань [ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7106, арк. 67]. Аналогічну картину зафіксовано й у інших місцях по всій Україні.

У результаті такого стану справ ЦК КП(б)У 31 червня 1937 року прийняв постанову про передачу Київського будинку оборони ім. М. Фрунзе та столичного аероклубу з підпорядкування ЦР Тсоавіахіму до Київської обласної ради цієї організації. Відтепер ці дві структури перетворювались на навчальні центри

підготовки та перепідготовки командних кадрів для інших областей України. Зокрема, Будинок оборони містив секції: стрілецьку, артилерійську, ПВХО, зв'язку, кавалерії, собаківництва, військово-морську, бронетанкову та дитячу [ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7106, арк. 10-14].

Станом на 1936 рік система навчання Тсоавіахіму виглядала досить розгалуженою. У цей період функціонували 34 аероклуби, що розташовували 250 літаків У-2, 28 інших типів та 320 планерів. Крім того, діяли 33 планерні станції, 26 парашутних станцій та 103 парашутні вишки [Харук, 2009, с. 139-143].

У 1934 – 1935 роках у системі Тсоавіахіму було підготовлено понад 500 пілотів, 5 тисяч парашутистів та 7 тисяч 200 планеристів. Показово, що близько 95% випускників становили члени комсомолу, що свідчить про активне залучення молоді до цієї підготовки. У цей час парашутний спорт набуває особливої популярності. В офіційних джерелах він називався «найулюбленишим видом спорту молоді». Вказані показники дають уявлення про розмах парашутно-авіаційних занять: у першій половині десятиліття було побудовано понад 60 парашутних вишок, а у 1935 році було заплановано спорудження 30 нових. Республіка налічувала 20 парашутних станцій. Масштаби навчальних стрибків постійно зростали: лише у 1934 році було здійснено 116 тисяч стрибків із парашутом, а у 1935 році – 234 тисячі 430. Загалом у 1934 – 1935 роках парашутну підготовку пройшли близько 400 тисяч осіб [Харук, 2009, с. 139]. Таким чином, історія діяльності Тсоавіахіму в міжвоєнний період постає історією містифікації, завищених показників та недостатнього рівня підготовки, що істотно впливало на готовність країни до можливого військового конфлікту.

У 1930-ті роки в межах республіканського оборонного товариства УСРР спостерігалось стрімке розгортання мережі аероклубів, парашутних та планерних шкіл, що було виразно пов'язано із загальною політикою підготовки кадрів для можливих збройних конфліктів [Харук, 2009, с. 143]. Вказані навчальні заклади покликані були забезпечити резервістами та спеціалістами галузі найближче майбутнє та зміцнити оборонний потенціал Радянського Союзу.

Розбудова цієї мережі відбувалася паралельно із процесами централізації та милітаризації авіаційної промисловості в УСРР. На початку 1930-х років більшість галузі працювала на задоволення цивільних потреб — виробляла літаки та двигуни загального використання. Водночас із другої половини десятиліття ситуація докорінно змінилася: заводи поступово перейшли на виробництво винятково військового профілю. Зокрема, Харківський, Київський, Запорізький та Севастопольський авіазаводи ввійшли до складу ВПК та розпочали випуск тільки продукції військового призначення [Харук, 2009, с. 151].

Однією з найбільш показних характеристик цієї трансформації було широке використання цивільних підприємств для забезпечення потреб ВПК навіть у мирний час. Відомо, наприклад, що вироблення дерев'яних комплектуючих до літаків Р-10 було покладено на харківський завод «Серп і Молот». В 1938 році він виготовив 300 комплектів вузлів, тим часом як профільний завод № 135 – лише 120. Вказані зміни відбувалися за умов недостатньої координації між профільними підприємствами та відмови деяких із них від такого співробітництва. Коли у 1939 році програму випуску скоротили з 800 до 200 комплектів, керівництво заводу «Серп і Молот» висловило бажання відмовитися від цієї діяльності, покликаючися на економіко-

виробничі втрати. Водночас, оскільки профільний завод №135 ліквідував свої столярно-заготівельні цехи, виробництво вузлів на «Серпі й Молоті» було змушене бути збереженим. Аналогічно розвивалися процеси й на Запорізькому комбайновому заводі «Комунар», де працював авіаремонтний цех. Ремонтний план на 1937 рік передбачав відновлення 70 розвідувальних літаків Р-5 [Харук, 2009, с. 51]. ТСОАВІАХІМ завдяки розгалуженій структурі проник у всі сфери діяльності – від підготовки резервістів та навчальних програм до розгортання виробничого співробітництва між галузями. Організація підготувала понад 700 тис. резервістів та навчала найрізноманітнішим видам військового мистецтва, розвивала авіацію та хіміко-промисловий сектор [ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5005, арк. 4].

Йй також було відведено провідну роль у розгортанні системи цивільної оборони. Слід зауважити, що ці процеси розгорталися на тлі широкого застосування трудових ресурсів за допомогою найрізноманітніших форм трудових повинностей – «трудоі дні», «супутники», «тижневики» та «місячники». Вказані форми, покликані забезпечити потреби народного господарства та оборони, проводились із широким залученням первинних організацій ТСОАВІАХІМ [Бюллетень, 1933, с. 16].

Таким чином, історія діяльності ТСОАВІАХІМ у 1930-ті роки постає набагато складнішою та суперечливішою, аніж це представляє офіційний міф. Вказані процеси виразно розривають міфологему про єдину народну ініціативу та показують примусове використання трудових ресурсів, адміністративно-наказове розгортання навчальних програм та виробничу співпрацю задля забезпечення потреб оборони та зміцнення влади.

Діяльність ТСОАВІАХІМ у 1930-х роках традиційно висвітлюється у історіографії та джерелах офіційно-меморіального характеру як вираження народного ентузіазму та патріотизму. Вказується, що місцева ініціатива, звернення трудящих та молоді до цієї організації допомогли зміцнити оборону країни та забезпечити підготовку резервістів для Червоної армії. Водночас критичний аналіз джерел дає підстави розглядати ці процеси крізь призму деміфологізації, розуміючи діяльність ТСОАВІАХІМ скоріше як результат адміністративно-мілітаристської політики влади.

Однією із найбільш показних практик такого адміністративно-мілітаристського підходу було використання лотерей для фінансування промислових та інфраструктурних об'єктів, що працювали на потреби війська. Зокрема, тільки у Христинівському районі завдяки цьому було зібрано 12 тис. карбованців [Горохівська, 2017, с. 65]. Це дає розуміння: джерелом такого «залучення» був скоріше адміністративний тиск та рознарядка, а зовсім не добровільна ініціатива місцевого населення.

Схожі явища спостерігалися й у інших містах та районах. Відомо, наприклад, про створений у 1927 році у Слов'янську перший у радянській Україні гурток повітроплавання, який потім розширився до цілого клубу із профільними секціями [Осовіахим на новому етапі, 1930, с. 152]. Це розгорталось зверху та за розпорядженням партії, покликане забезпечити найбільш повне покриття навчально-військовою підготовкою місцевого населення.

У Кременчуці під егідою ТСОАВІАХІМ було розпочато дві масштабних навчально-мілітарних кампаній за участі приблизно 10 тис. місцевих жителів [Журба, 2014, с. 138]. Вказані походи супроводжувалися медичними обстеженнями та

іншими перевірками стану здоров'я [Панин, 2005, с. 126]. Водночас у Вінниці було сформовано цілий «робітничий полк» із 1300 чоловік [Осовіахим на новому етапі, 1930, с. 152], завдяки чому влада забезпечила собі готовий підрозділ навчених резервістів.

У Христинівському районі збір коштів набував форми соціалістичного змагання між колективами – кожне підприємство брало на себе підвищені зобов'язання та звітувало про результат [Горохівський, 2017, с. 64]. Розпочаті після цього нові кампанії на підтримку будівництва літаків («Максим Горький»), підводних човнів та дирижаблів показують, що влада розуміла цю діяльність саме як джерело матеріальних ресурсів та навчених кадрів [Васютин, 1984, с. 73].

У цьому світлі звернення влади до місцевих парторганізацій та адміністрації з вимогою перетворювати кожне підприємство та колгосп на «оборонну фортецю», а кожний осередок ТСОАВІАХІМ – на «кадри резерву» для Червоної армії виглядає цілком логічно [Васютин, 1984, с. 64]. Вказані навчальні пункти із програмами парашутно-десантної підготовки, снайперства та іншого дають розуміння, що цей процес розвертався зверху, із розумінням завдань влади, а зовсім не був вираженням народних прагнень.

Не менш показовою була й агітаційно-нагородна діяльність влади – роздача почесних грамот, заохочень та інших знаків відмінності найбільш активно задіяних у цій діяльності [ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5005, арк. 1]. Це створювало видимість народної підтримки та ентузіазму, а насправді було результатом цілеспрямованого партійно-масового тиску та використання адміністративних ресурсів.

Таким чином, діяльність ТСОАВІАХІМ у 1930-х роках постає не виразом народної ініціативи, а результатом адміністративно-мілітаристських розпоряджень влади, покликаних забезпечити підготовку населення до війни та зміцнити матеріально-мілітарний потенціал держави.

Однією з провідних функцій ТСОАВІАХІМ у міжвоєнний період влада проголосила підготовку молоді до військової служби та зміцнення обороноздатності країни. В навчальних центрах проводилися курси з авіації, парашутно-десантної підготовки, снайперства та інших спеціалізацій, покликані сформувати готовий до війни резерв [Журба, 2014, с. 138]. Одночасно створювалися гуртки технічної творчості, що розглядалися як джерело розробки новацій та покращення рівня технічних знань населення.

У цьому світлі офіційно висвітлюване завдання покращити рівень освіти та підвищити готовність до служби постає швидше адміністративно-мілітаристсько-мобілізаційною кампанією, аніж результатом природних ініціатив місцевого населення. Різноманітні навчальні програми та семінари проводились зверху вниз, за розпорядженням партії та влади, використовуючи адміністративний ресурс та розгалуженість партійних структур.

ТСОАВІАХІМ офіційно представляв ці навчальні програми як вираз народно-патріотичних прагнень та турботи про зміцнення обороноздатності країни. Водночас ці ініціативи забезпечували владі можливість швидко сформувати підготовлені кадри для Червоної армії та покращити стан військово-промислового комплексу [Журба, 2014, с. 138; Горохівський, 2017, с. 65]. Розширення навчальних програм та розгортання матеріально-мілітарних ресурсів слугували цілям забезпечення армії

необхідними фахівцями та зброєю. Таким чином, діяльність ТСОАВІАХІМ у 1920 – 1930-х роках постає не виразом народних прагнень, а результатом цілеспрямованого адміністративно-мілітаристського тиску зверху. Це дозволяло владі забезпечити постійну готовність до війни та сформуванню розгалуженого резерву, готовий до мобілізації в умовах загострення міжнародних відносин. Водночас цей процес дає можливість розвіяти міф про «масову підтримку» діяльності ТСОАВІАХІМ та показати, що він був насаджений та контрольований партійно-державними структурами.

Масова оборона по-радянськи: механізми контролю, мобілізації та ідеологізації через Тсоавіахім.

10 липня 1927 року, напередодні початку чергової кампанії під гаслом «Тиждень оборони», голова Ради Народних Комісарів СРСР О.І. Риков опублікував у журналі «Огоньок» програмну статтю, в якій зазначив: «У ці дні Тсоавіахім повинен перевірити себе як головну громадську організацію сприяння обороні СРСР і розвитку її повітряному флоту і хімічній промисловості» [ДАРФ, ф. 8355, оп. 1, спр. 259, арк. 32]. Цей виступ був частиною масштабної пропагандистської кампанії, спрямованої на мілітаризацію масової свідомості та мобілізацію цивільного населення в інтересах посилення обороноздатності держави. З точки зору сучасного аналізу, така риторика потребує деміфологізації. На відміну від поширеної в радянський період уяви про Тсоавіахім як справді «добровільну» і «народну» організацію, фактично вона виконувала функцію інструменту державного тиску і контролю. Публічні заяви на кшталт риковської були спрямовані не лише на демонстрацію єдності партійного і державного керівництва з масами, але й на легітимацію втручання держави в усі сфери повсякденного життя. Під приводом «громадської ініціативи» просувалась централізована політика, що відповідала ідеологічним установкам сталінського режиму. Звернення Рикова, опубліковане в популярному ілюстрованому журналі, також свідчить про прагнення радянської влади використати формати масової преси для впровадження воєнізованих наративів у повсякденне інформаційне поле. Таким чином, «Тиждень оборони» перетворювався на механізм символічної мобілізації, за допомогою якої конструювався образ «ідеального радянського громадянина» – дисциплінованого, готового до самопожертви і технічно грамотного, передусім у сферах, пов'язаних з авіацією і хімічною промисловістю. Отже, аналіз таких джерел як виступ О.І. Рикова дозволяє поставити під сумнів міф про всенародну підтримку оборонних ініціатив та підкреслити роль державної пропаганди у створенні образу «народної оборони» як елементу офіційного дискурсу.

16 грудня 1926 року Авіахім (згодом Тсоавіахім) ініціював проведення Першої Всесоюзної авіаційної лотереї, яка за офіційними даними принесла дохід у розмірі 1 мільйона карбованців шляхом реалізації двох мільйонів квитків [ДАРФ, ф. 9404, оп. 1, спр. 23, арк. 32]. Ця подія знаменувала собою нову форму залучення коштів на потреби розвитку радянської авіації, яка подавалась як виключно «громадська ініціатива» та акт добровільної підтримки обороноздатності країни. Проте в сучасній історіографії подібні кампанії розглядаються не стільки як прояви ентузіазму громадськості, скільки як ретельно організовані механізми ідеологічного та економічного тиску на населення. Масові лотереї, організовані під егідою «допомоги Червоній авіації», відігравали подвійну роль: з одного боку –

забезпечували додаткові джерела фінансування військово-промислового комплексу, з іншого – слугували засобом формування у громадян відчуття особистої причетності до «спільної справи» оборони. Купівля лотерейних квитків трактувалася не як можливість виграшу, а як моральний обов'язок радянського громадянина. Через систему профспілок, шкільних і молодіжних організацій, а також через підприємства й установи здійснювався масовий тиск на населення з метою забезпечення високих показників «добровільної участі». У пропагандистських матеріалах того часу підкреслювалася не комерційна, а патріотична сутність лотереї, що створювало ілюзію всенародного ентузіазму й підтримки. Таким чином, перша авіаційна лотерея 1926 року стала не просто засобом збору коштів, а елементом ширшої системи мілітаризованої масової культури, що легітимізувала постійне втручання держави у приватну сферу громадян під гаслом оборони та технологічного прогресу.

Упродовж 1928 – 1930 років осередки Тсоавіахіму – формально добровільної масової організації, що нібито виражала ініціативу трудящих щодо сприяння обороноздатності СРСР – зібрали кошти в розмірі 5 мільйонів карбованців. За ці кошти було збудовано та передано до складу Червоної армії 143 літаки [ДАРФ, ф. 8355, оп. 1, спр. 34, арк. 24]. Офіційна радянська пропаганда трактувала цей результат як яскраве свідчення «всенародної підтримки» військового розвитку і прояв беззастережного ентузіазму з боку трудящих мас. Однак критичний аналіз цих даних у контексті загальної політики мілітаризації суспільства та централізації громадського життя у 1920-х роках дозволяє поставити під сумнів міфологізовану картину «громадської ініціативи». Механізми збору коштів у межах діяльності Тсоавіахіму були організовані так, що межа між добровільністю і прихованим примусом фактично зникла. Завдяки тісній інтеграції Тсоавіахіму в систему радянських інституцій (профспілки, підприємства, навчальні заклади), фінансові кампанії ставали елементом обов'язкової участі в «соціалістичному будівництві оборони», що контролювалася партійними і державними структурами. Варто також зауважити, що сама ідея будівництва літаків «коштом трудящих» виконувала важливу символічну функцію – вона формувала у масовій свідомості образ єдності народу і армії, де кожен робітник чи селянин ставав, бодай символічно, «конструктором перемоги». Це сприяло легітимації військових витрат у часи загострення міжнародної ситуації, а також внутрішньої мобілізації населення на тлі форсованої індустріалізації. У цьому контексті діяльність Тсоавіахімівських осередків у 1928 – 1930 рр. постає не як приклад органічного громадського руху, а як прояв добре організованої ідеологічної мобілізації, в якій «добровільність» існувала переважно як форма – а не як реальний зміст участі.

У 1924 році в Радянському Союзі було започатковано планерний рух, який швидко набув статусу важливого компоненту офіційної стратегії фізичного і технічного виховання населення, що відповідала військово-політичним цілям держави. Авіахім – передтеча об'єднаного Тсоавіахіму – активно долучився до цього процесу, забезпечуючи організаційне і матеріальне сприяння проведенню планерних злетів та змагань, які формально позиціонувалися як ініціативи «трудящих мас». Варто відзначити, що вже на 8-му пленарному зльоті планеристів український осередок Тсоавіахіму досяг високих показників, здобувши третє місце серед учасників [Гошуляк, 1989, с. 44]. Цей результат у радянській пресі було

представлено як доказ високої технічної підготовки та ентузіазму радянської молоді, що нібито добровільно долучалася до завдань оборонного будівництва через технічну творчість. Проте сучасний критичний аналіз дозволяє трактувати планерний рух як частину ширшої програми мілітаризованої соціалізації молоді, в межах якої технічні гуртки та змагання виконували функцію попередньої підготовки до служби в армії та авіації. Участь у планерних злетах, зокрема таких, як 8-й, не лише стимулювала змагальний дух і популяризувала авіацію, але й сприяла формуванню дисципліни, відданості радянській ідеології та уявлення про військову службу як природний етап у житті «свідомого громадянина». Таким чином, успіхи українського Тсоавіахіму на планерному зльоті варто розглядати не як прояв автономної ініціативи чи технічного руху «знизу», а як частину цілеспрямованої державної стратегії з формування нового типу радянської особистості – технічно підготовленої, ідеологічно вмотивованої та готової до участі в обороні держави.

У рамках загальносоюзної кампанії сприяння військовій освіті населення, у другій половині 1920-х – на початку 1930-х років Тсоавіахім здійснив масштабне інфраструктурне розгортання оборонної пропаганди. Було організовано 2176 «куточків оборони», низку хімічних лабораторій для практичної підготовки, 1300 гуртків повітряного спорту та близько 2000 військових бібліотек, призначених для формування відповідного інформаційного середовища [Шляхами комсомольської слави, 1968, с. 14]. Ці осередки офіційно подавалися як результат ініціативи громадянського суспільства, що нібито прагнуло долучитися до справи зміцнення обороноздатності СРСР. Однак подібна інтерпретація не враховує реальних механізмів створення та функціонування цієї мережі. «Куточки оборони» і військові бібліотеки розміщувались у фабзавучах, клубах, профспілкових домах і школах, часто за прямим розпорядженням місцевих органів влади чи партійних комітетів. Формування гуртків, зокрема з авіа- і хімічної підготовки, було частиною планової політики «воєнізації дозвілля», в межах якої культурно-освітня діяльність підпорядковувалась цілям оборонної мобілізації. Ці структури стали важливим каналом ідеологічного впливу на молодь, робітників і сільське населення, поступово формуючи в масовій свідомості уявлення про війну як неминучу та «правильну» перспективу, а військову справу – як невід’ємну складову життя радянської людини. Хімічні лабораторії, у свою чергу, готували населення до потенційної хімічної війни, одночасно пропагуючи доцільність розвитку відповідної промисловості як «справи загальнонародного значення». Отже, попри декларативну «добровільність» і «ініціативність» такої діяльності, вона була тісно інтегрована в загальну систему державного контролю і пропаганди. Організація тисяч оборонних куточків і військових бібліотек не лише слугувала практичним цілям підготовки до війни, а й стала ключовим елементом процесу мілітаризації культури і побуту в умовах сталінського СРСР.

За офіційними даними, станом на 1 червня 1930 року понад 30,5 тисяч осіб робітничого походження відвідували військові гуртки Тсоавіахіму, що зробило їх найчисельнішою соціальною групою серед учасників оборонно-навчальних ініціатив [Волковинський, 1990, с. 77]. Радянська пропаганда трактувала цей факт як свідчення високого ступеня «свідомості» та «революційної готовності» робітничого класу – головної соціальної опори радянської влади – до захисту соціалістичної батьківщини. Однак подібне тлумачення не враховує важливих структурних

чинників, які зумовлювали масову участь робітників у гуртках. Насамперед, Тсоавіахім, тісно пов'язаний із системою профспілок, навчальних закладів і підприємств, спирався на механізми адміністративного впливу та соціального тиску, які трансформували «добровільність» у форму формального або неформального обов'язку. Участь у військових гуртках часто була пов'язана з кар'єрними перспективами, доступом до соціальних благ, а також з уникненням репутаційних ризиків, пов'язаних із «байдужістю» до справи оборони. Таким чином, високий рівень залученості робітників до оборонних гуртків слід розглядати не лише як прояв інтересу до військової справи, а радше як наслідок політики широкомасштабної мілітаризації соціального простору, в якому трудовий колектив виступав основним каналом ідеологічного впливу. Робітниче середовище стало ключовою платформою для реалізації концепції «військово-трудового виховання», що поєднувало елементи лояльності до режиму з практичною підготовкою до можливої війни. У цьому контексті чисельність робітників у системі Тсоавіахіму є індикатором не стільки громадської ініціативи, скільки ефективності механізмів мобілізації та контролю в умовах становлення тоталітарної моделі суспільства.

У другій половині 1920-х років Тсоавіахім активно долучився до кампанії ліквідації неписьменності, зосередивши свої зусилля на найбільш стратегічно важливій категорії населення – допризовниках та дорослих чоловіках, які могли стати резервом для майбутньої мобілізації. За офіційними даними Політичного управління Червоної Армії та Головополітпросвітради, на 1 січня 1929 року понад 100 тисяч допризовників залишались неписьменними або малописьменними, що становило загрозу для ефективності системи комплектування й бойового управління збройними силами [На страже, 1929, с. 56]. Тсоавіахім, маючи розгалужену мережу гуртків, військових куточків і навчальних пунктів, інтегрував завдання з ліквідації неписьменності в загальну програму підготовки населення до військової служби. Формально така робота трактувалася як елемент загальнодержавної просвітницької кампанії, однак на практиці вона набувала чітко вираженого утилітарного та мілітаризованого характеру. Освітній процес був спрямований не лише на засвоєння базових знань, а й на формування базової військової грамотності – здатності читати накази, користуватись інструкціями, орієнтуватися в картах і засвоювати політико-ідеологічні матеріали. Таким чином, діяльність Тсоавіахіму з «лікнепу» мала виразне подвійне призначення. З одного боку, вона вирішувала реальні проблеми загальної освітньої відсталості сільського й робітничого населення, а з іншого – виконувала функцію підготовки лояльного, організованого і здатного до командного підпорядкування мобілізаційного резерву. У цьому контексті, кампанії з ліквідації неписьменності в межах Тсоавіахіму слід розглядати як складову системної воєнізації радянського суспільства, де навіть базова освіта ставала частиною стратегії ідеологічного контролю і військової підготовки.

Динаміка зростання кількості військових загонів Тсоавіахіму в Українській СРР у першій половині 1930-х років є показовим прикладом масштабної кампанії мілітаризації цивільного населення, що відбувалася під виглядом «добровільного залучення до оборонної справи». Станом на 1931 рік чисельність учасників українських загонів товариства сягала 200 тисяч осіб. У подальші роки відбулося стрімке зростання кількості структурних підрозділів: 273 загони у 1932 році, 649 – у 1933-му, і 1103 – у 1934 році [ЦДАГО України, ф. 1, оп.1, спр. 2354, арк. 30].

Офіційна риторика подавала ці дані як підтвердження високого патріотизму радянських громадян, їх «свідомого прагнення до участі в справі оборони соціалістичної Батьківщини». Однак у реальності така експансія Тсоавіахіму вказує на системну політику організаційного й ідеологічного тиску на трудові колективи, студентське середовище та сільське населення. Формування загонів здійснювалося переважно на базі підприємств, колгоспів, навчальних закладів, причому участь у них дедалі частіше ставала не лише нормою, а й негласним обов'язком. Невключення до Тсоавіахімівських структур могло інтерпретуватись як ознака політичної пасивності або нелояльності. Таким чином, експоненційне зростання кількості загонів було результатом адміністративно-організаційних механізмів, а не виключно ініціативою знизу. Ці воєнізовані структури виконували не лише навчальну функцію, але й відігравали роль у соціальному контролі та вихованні населення у дусі дисципліни, готовності до війни й беззаперечної лояльності до режиму. Вони стали інституційною формою впровадження радянської доктрини «тотального оборонного суспільства», де межа між цивільним і військовим простором дедалі більше стиралася.

Упродовж 1934 – 1936 років Тсоавіахім здійснив масштабну програму масової передпризовної та оборонно-медичної підготовки населення. За офіційними звітами, за цей період у межах товариства було підготовлено 990 тис. «Ворошилівських стрілків» I ступеня, 20 тис. – II ступеня, а також понад 1 млн осіб, які склали нормативи на відзнаку значкіста протихімічної та санітарної оборони (ППХО). [Десятий съезд Всесоюзного Ленинского Коммунистического Союза Молодежи, 1936, с. 34-35]. Зовні ці показники презентувались як доказ масової підтримки оборонної політики з боку трудящих, високого рівня готовності громадян до захисту країни та глибокого патріотизму. Проте подібна статистика не лише демонструє ефективність пропагандистської кампанії, але й свідчить про тотальну стандартизацію оборонної підготовки в умовах централізованої командної системи. Сама модель підготовки, з фіксованими нормами, уніфікованими програмами та системою змагань за відзнаки й значки, дозволяла радянській владі здійснювати ефективний облік, контроль і стимулювання участі населення в оборонно-навчальних заходах. Виконання нормативів на звання «Ворошилівського стрілка» та значкіста ППХО перетворювалося на форму соціального обов'язку. Наявність таких відзнак часто ставала умовою для кар'єрного просування, вступу до вишів, працевлаштування або навіть уникнення підозр у політичній ненадійності. Таким чином, формальна «добровільність» участі в підготовці підмінялася механізмами адміністративного тиску, суспільного контролю та «змагання» під наглядом партійно-господарського апарату. У цьому контексті, мільйонні масштаби підготовки не можна тлумачити виключно як прояв народної ініціативи. Вони радше свідчать про інституціалізацію масової мілітаризації у формі соціального нормативу, де знаки готовності до війни ставали символами політичної лояльності та дисциплінованості радянського громадянина.

До 1936 року в межах програми оборонно-патріотичного виховання молоді Тсоавіахім відкрив 20 обласних дитячих станцій, 3 стрілецькі клуби для дітей та 9 спеціалізованих стрілецьких шкіл [ДАРФ, ф. 8355, оп. 1, спр. 259, арк. 41]. Ці структури стали важливою складовою радянської системи цілеспрямованого формування у підлітків уніфікованої ідеологічної лояльності, дисципліни та

готовності до служби в армії. Формально такі заклади декларували мету «всебічного розвитку дітей», знайомства з технікою, авіацією, стрілецькою справою тощо. Проте за своєю суттю вони слугували як підґрунтя для ранньої мілітаризації дитячого дозвілля, де гра поступово підмінялась тренуванням, а навчання – практикою військових навичок. Через дисципліновану і формалізовану діяльність у таких структурах діти вчилися не лише стріляти чи орієнтуватися в польових умовах, а й засвоювали соціальні моделі підпорядкування, ідеологічної мобілізації та колективного виконання наказів. Крім того, участь у діяльності дитячих стрілецьких клубів і шкіл нерідко підтримувалась або навіть нав'язувалась через систему шкільної адміністрації, піонерських організацій та місцевих органів влади. Це дозволяло вбудовувати дитячі оборонні структури у ширшу мережу політико-виховного контролю, а також забезпечувати безперервність підготовки «від дитячого табору – до Червоного командира». Таким чином, розбудова Тсоавіахімом окремих структур для роботи з дітьми в 1930-х роках свідчить про стратегічну мету радянської держави – розпочати формування ідеального солдата ще на етапі дитинства. Це не лише розширювало інституційний вплив оборонного товариства, а й закладало культурні та психологічні основи «нормальності» мілітаризованого повсякдення у свідомості майбутніх поколінь.

У 1935 році Тсоавіахім організував всесоюзний конкурс на створення кращої оборонної настільної гри, встановивши призовий фонд у розмірі 3 тис. карбованців. Переможцю було призначено грошову винагороду в сумі 1 тис. карбованців [ДАРФ, ф. 8355, оп.1, спр. 259, арк. 41]. Цей захід був частиною ширшої політики культурної мілітаризації, що охоплювала не лише навчальні або виробничі сфери, а й побут, дозвілля та розваги радянських громадян. Ідея впровадження оборонної гри мала на меті поєднати популярний формат настільних розваг із елементами військової підготовки, симуляції бойових дій, тактичного мислення та просування радянських уявлень про «героїчну оборону». За фасадом гри ховалося прагнення інституціоналізувати певні моделі поведінки, уявлення про ворога, логіку мобілізації та перемоги в рамках радянського ідеологічного поля. Залучення творчої ініціативи до створення таких ігор, зокрема шляхом конкурсного відбору та грошового стимулювання, мало двояке значення: з одного боку, це демонструвало видиму відкритість до «народної участі», з іншого – забезпечувало контроль над культурним продуктом, що відповідав би «потрібному» політичному наративу. Сам конкурс став формою «низової» легітимації оборонної пропаганди – дозвілля, яке могло би бути критичним чи аполітичним, підпорядковувалося новим нормам і завданням державної мобілізаційної політики. Цей випадок ілюструє, яким чином навіть сфера ігор та вільного часу в СРСР 1930-х років була інкорпорована в систему формування «тотального оборонного суспільства», де кожен аспект повсякденного життя набував стратегічного значення в контексті підготовки до війни.

Висновки. У 1920 – 1930-х роках діяльність Тсоавіахіму та споріднених організацій, як-от ТАПУК, стала одним із найяскравіших прикладів того, як радянська влада через зовні «добровільні» і «мирні» ініціативи насправді вибудовувала всеосяжну систему контролю над людиною. За гучними гаслами про патріотизм, науку, авіацію та прогрес крилася суворая реальність – світ, у якому громадянин уже не належав собі. Через стрілецькі клуби, «тижні оборони», лотереї, авіапароди та хімічні гуртки людину крок за кроком привчали до думки, що війна –

це не трагедія, а почесний обов'язок. Що готуватися до війни – це не вибір, а природний стан. І що держава завжди знає краще, що тобі потрібно.

Участь у цих товариствах рідко була справді добровільною. Людей змушували – не завжди прямо, але через постійний тиск, вимоги «виконати план», боязнь бути «не таким, як усі», бажання зберегти роботу чи навчання. Молодь, діти, дорослі – всі виявилися втягнутими в цей мілітаризований конвеєр. Коли дитина вчилася збирати гвинтівку на швидкість, а вчителька організувала хімічний захист у школі – це вже не було просто вихованням чи освітою. Це була щоденна підготовка до війни – в мирний час.

Тсоавіахім не лише створював систему оборонної підготовки. Він формував певний тип людини – дисциплінованої, покірної, технічно вправної, готової до мобілізації, і, що найважливіше – ідеологічно «надійної». Бути лояльним означало не лише брати участь у заходах, а й показувати ентузіазм, не ставити запитань, не сумніватися. Навіть пасивність сприймалась як загроза. У такій атмосфері будь-яке щире прагнення служити державі швидко перетворювалося на інструмент, який система використовувала для досягнення своїх цілей – часто не запитуючи згоди.

Особливо сумно бачити, як романтика польоту, технічної творчості, досягнень авіації, яка могла б стати рушієм справжньої наукової думки й людського натхнення, була поставлена на службу мілітаризації. Авіація в радянській уяві перестала бути лише технікою – вона стала символом «готовності вмерти за Батьківщину». Саме тому навіть у дитячих іграх і книжках війна вже не здавалася катастрофою – вона ставала неминучістю, до якої треба бути готовим ще зі шкільної лави.

Ми повинні чесно визнавати: масова участь у діяльності таких організацій, як Тсоавіахім, не була ознакою добровільної патріотичної ініціативи, як це десятиліттями намагалася подати офіційна радянська історіографія. Це була частина великого механізму формування тоталітарної свідомості, де кожен був гвинтиком, який мав працювати злагоджено й мовчки.

Отже, розуміння феномену Тсоавіахіму – це не лише питання історії оборонного руху. Це глибоке усвідомлення того, як легко добрі наміри – розвиток науки, спорту, національного захисту – можуть стати знаряддям придушення особистості, якщо вони потрапляють у руки авторитарної влади. І це – найголовніший урок, який ми маємо винести з тієї епохи. Історія Тсоавіахіму – це не тільки про літаки й стрілецькі гуртки. Це – про долі людей, які жили в системі, де ідеї служили не свободі, а покорі.

Список використаних джерел та літератури

- Бюллетень ЦС Союзу Осоавіахіма СРСР, 1933. № 15-16.
Васютин, Ю. С., 1984. Военно-патриотическое воспитание: теория, опыт, М.: Мысль.
Волковинський, В. М., 1990. Армія та народ у 20 – 30-х роках: участь трудящих у зміщенні Червоної армії. К.: Либідь.
Горохівська, Я. М., 2017. Розвиток оборонно-масової роботи в Христинівському районі у 30-х рр. ХХ століття, *Уманська старовина*, 4, 63-67.
Гошуляк, В. В., 1989. Очерки истории оборонительно-массовой работы партии в годы довоенных пятилеток 1929 – июнь 1941 гг. Одесса: Из-во Одесского университета.
Державний архів Запорізької області (ДАЗО).
Державний архів Російської Федерації (ДАРФ).

Десятый съезд Всесоюзного Ленинского Коммунистического Союза Молодежи, т. 1., Стенограф.Отчет, 1936. М.: Партиздат ЦК ВКП(б).

Дорошко, М. С., 2008. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917 – 1938 рр.). К.: Ніка-Центр.

Журба, М. А., Яшанов, А. С., 2014. Військово-оборонні громадські об'єднання в Україні (20 – 30-ті роки ХХ ст.). К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

На страже. 1 января 1929.

Осоавиахим на новом этапе: Сборник материалов Центрального правління Осоавиахиму, 1930. Москва: Издательство «Осоавиахим».

Панин, А. С., Козырева, Н. М., 2005. Аэроклуб продолжает полет: Очерки и воспоминания аэроклубовцев, Харьков: Майдан.

Сборник 1-го Всесоюзного съезда Авиахима, 2-го пленума Центрального Совета ОСО и 1-го Всесоюзного съезда Осоавиахима, 1927. М.: Издательство «Осоавиахим».

Харук, А. І., 2009. Мілітаризація централізація Як провідні тенденції розвитку авіаційної промисловості України 30-х р. ХХ ст., *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 652, 139-143.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

References

Byulleten CS Soyuzo Osoaviahima SSSR, 1933. № 15-16. [in Russian].

Derzhavnyi arkhiv Rosiiskoi Federatsii (DARF).

Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti (DAZO).

Desyatij sezd Vsesoyuznogo Leninskogo Kommunisticheskogo Soyuzo Molodezhi, t. 1., Stenograf. Otchet, 1936. M.: Partizdat CK VKP(b). [in Russian].

Doroshko, M. S., 2008. Nomenklatura: kerivna verkhivka Radianskoi Ukrainy (1917 – 1938 rr.). K.: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].

Goshulyak, V. V., 1989. Ocherki istorii oboronitelno-massovoj raboty partii v gody dovoennyh pyatiletok 1929 – iyun 1941 gg. Odessa: Iz-vo Odesskogo universiteta. [in Russian].

Horokhivska, Ya. M., 2017. Rozvytok oboronno-masovoi roboty v Khrystynivskomu raioni u 30-kh rr. XX stolittia, *Umanska starovyna*, 4, 63-67. [in Ukrainian].

Kharuk, A. I., 2009. Militaryzatsiia tsentralizatsiia Yak providni tendentsii rozvytku aviatsiinoi promyslovosti Ukrainy 30-kh r. XX st., *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politeknika»*, 652, 139-143. [in Ukrainian].

Na strazhe. 1 yanvaria 1929. [in Russian].

Osoviakhym na novomu etapi: Zbirnyk materialiv Tsentralnoho pravlinnia Osoaviakhymu, 1930. Moskva: Yzdatelstvo «Osoavyakhym». [in Ukrainian].

Panin, A. S., Kozyreva, N. M., 2005. Aeroklub prodolzhaet polet: Ocherki i vospominaniya aeroklubovcev, Harkov: Majdan. [in Russian].

Sbornik 1-go Vsesoyuznogo sezda Aviahima, 2-go plenuma Centralnogo Soveta OSO i 1-go Vsesoyuznogo sezda Osoaviahima, 1927. M.: Izdatelstvo «Osoaviahim». [in Russian].

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy).

Vasyutin, Yu. S., 1984. Voenno-patrioticheskoe vospitanie: teoriya, opyt, M.: Mysl. [in Russian].

Volkovynskiy, V. M., 1990. Armii ta narod u 20 – 30-kh rokakh: uchast trudiashchykh u zmishchenni Chervonoi armii. K.: Lybid. [in Ukrainian].

Zhurba, M. A., Yashanov, A. S., 2014. Viiskovo-oboronni hromadski obiednannia v Ukraini (20 – 30-ti roky XX st.). K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].

SOVIET DEFENSE AND MASS SOCIETIES OF THE AVIATION CHEMICAL SECTOR IN UKRAINE IN THE 1920S – 30S: BETWEEN MYTH AND REALITY

Andrii Ivaneta

Postgraduate student of the Department of World History and Archeology,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *The article examines the process of formation and activity of military-defense public associations in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the 1920s, in particular the role of the Aviation*

and Aeronautical Society of Ukraine and Crimea (AASUC) in strengthening the state's defense capabilities. The tasks of this organization are analyzed, which included the deployment of activities to popularize the creation of the Red Air Fleet, the development of aviation education and the training of young people for service in aviation - processes that took place under the full party and administrative control of the authorities and debunk the myth about the popular nature of this activity. Special attention is paid to the practical aspects of the activities of AASUC: the creation of aircraft modeling circles, the organization of flight schools and demonstration flights - these forms of educational and mass work were deployed on orders from the authorities and with the participation of trade unions and other official structures, which makes it possible to understand this movement in the context of the purposeful construction of a new type of "Soviet person", and not spontaneously born enthusiasm. The article also examines the mechanisms of cooperation of AASUC with Soviet state bodies that provided material, financial and administrative support for the activities of the society. The role of propaganda in involving the population in this activity and in mythologizing the image of aviation as the most important means of strengthening the country's defense is highlighted - this image was created from above and was designed to provide support for the authorities from below. The methods of this propaganda are analyzed, in particular, holding mass events, aviation exhibitions, readings, film screenings and the release of printed materials that disseminated the official version of history and hid the real processes of decision-making and management of this activity. The process of structural changes in the activities of AASUC and its transformation into new defense-mass associations is examined in detail - the Society of Friends of Aviation Chemical Defense and Industry ("Aviakhim") and the Society for the Promotion of Defense, Aviation and Chemistry, which became the leading instruments of the authorities in ensuring the mobilization and training of new personnel for the Red Army. The article uses a wide range of archival materials that allowed us to restore a complete picture of the history of TAPUK, its structure and activities. Based on these sources, the mechanisms and forms of coexistence of the authorities and public associations in the interwar period are shown, myths about the popular nature of this activity are debunked, and the decisive role of the party and the state in this process is revealed - thereby taking a step towards demythologizing the history of AASUC and understanding its place in the system of strengthening the authorities and defense potential of Soviet Ukraine..

Key words: *Aviation and Aeronautics Society of Ukraine and Crimea, Aviakhim, Soviet power, Ukraine, public associations, military-mass societies, mythologizing of history.*